

1873-ban Kaposvár története során másodszor alakult rendezett tanácsú várossá. Közigazgatási szempontból ez azt jelentette, hogy a város kikerült a kaposvári járás főszolgabírójának joghatósága alól, s közvetlenül Somogy vármegye alispánjának felügyelete alá került. A státusemelkedés, illetve a főszolgabírói hatalom alóli mentesülés következményeképp a városi hatóság árva- és gyámhatósági, valamint agrárrendészeti, piacrendészeti, építéshatósági, közegészségi, ipar- és cselédügyekben bírói fórummá is vált. Ezek a jogszolgáltatási feladatok megkövetelték az esetleges kényszerintézkedéseket végrehajtó helyi rendvédelem, a városi rendőrség felállítását is. A közigazgatási rangemelkedés miatt a rendezett tanácsú város vezetőjét már nem bírónak, hanem polgármesternek nevezték.

Az 1703-tól mezőváros Kaposvár közjogi értelemben vett „igazi” várossá válása hosszú folyamat volt, amelynek első lépéseként 1749-ben az Esterházy család kiváltságokkal felruházott, uradalmi központként funkcionáló mezővárosa Somogy vármegye székhelyévé emeltetett. E megyehatósági döntés leképeződéseként 1751–1752-ben felépült a Nagy (utóbb Fő) utcában az első, barokk stílusú, földszintes vármegyeháza, melyet azonban már az 1770-es években bővíteni kellett.

Az 1770-es évekre kialakult a mezőváros építészeti magja az 1736 és 1748 között felépült barokk plébániatemplommal, az 1748-ban épült elemi iskolával, az 1753-ban elkészült plébániaépülettel, az 1760-as években létesített vármegyei börtönnel és a helyi Esterházy-uradalmat irányító tiszttartó házával (a mai Dorottya-házzal), mely az első vármegyeháza felépítése előtt már állt. A mezőváros épületállományára nézve 1777-ből fennmaradt egy forrás, mely szerint Kaposváron ekkor 319 városi polgárház és 82 szerényebb kialakítású zsellérház volt található. Ez idő tájt – pontosabban, egy 1783-as keltezésű kéziratos térkép szerint – a megyeszékhely mindössze 8 utcával bírt. A 19. század közepéig a településkép falusias jellegű. A döntően fából, sárral tapasztott sövényből, majd az 1802. évi tűzvész után – ami a Fő utca északnyugati végét képező, később Korona (ma Ady Endre) és a Vár utcákat érintette – vályogból épített, szalmával, náddal fedett házakat a telkek hosszában, az utcafrontra merőlegesen, fésűs elrendezésben építették.

A vármegyét behálózó utak egy része Somogy székvárosánál találkozott, ezek határozták meg a 19. század elején a város utcáinak, útjainak irányát, s így a város-szerkezetet is. A Kaposvár központjában található, városképileg meghatározó épületek időről időre átépültek ugyan, de az elmúlt kétszáz évben a belvárosi telkeken álló középületek funkciója alig változott. Külön kiemelendő a ma is álló második, klasszicista stílusú vármegyeháza, amit 1828-ban kezdték el építeni, s 1832-ben avattak fel.

A vármegyeszékhely 1830-as évekbeli viszonyait Bergel József kaposvári orvos így jellemezte 1877-ben megjelent visszaemlékezésében: „Kaposvár hosszu, 4–5 rövid mellékággal ellátott, kissé görbe faágot képezve, még igen hézagosan volt házakkal beépítve. Ezek pedig legnagyobb részben kolbász alakúak voltak az udvar hosszában, ritkán volt bennök több mint egy szoba az utcára, a házak között nagy udvar terület el karókkal bekerítve.

A házak igen tulnyomó része tömés vagy vályag épület volt, szalmával vagy

náddal fedve. Valamennyien – kivéve a megye és régi városházat, a városi iskolát, a Kapotsfy-féle házat, a Korona vendéglőt, úgy szintén a tisztartó és könyvvezető lakását és végre a kis gyógyszerész házat – földszinti épületek voltak.

Mint mindennek a világon meg van fény és árnyoldala, úgy volt ez a fennebb említett karókerítésekkel is. Ámbár egy részről Kaposvárnak falusias külsőt kölcsönöztek, más részről azonban tavasszal és ősszel, több napi esőzés után igen jó szolgálatot tettek a gyalog járóknak, a mennyiben a nagy sárban való haladhatás tekintetében támpontokul szolgáltak.”

Tehát nem véletlen, hogy a reformkor Kaposvár történetében az útépitések, útburkolások kezdetének időszaka is. Az útépitések egyik előfeltétele volt a Kapos szabályozása, mely 1835-ben fejeződött be. A munkálatok eredményeként a város délnyugati irányban is terjeszkedhetett, így alakult ki évtizedekkel később a donneri városrész. Mindenképpen megemlítendő, hogy Czindery László, Somogy vármegye alispánja saját költségén 1835-ben a mai Jókai liget térségében (egészen a mai Petőfi térig), korabeli elnevezéssel élve sétateret, közparkot alakíttatott ki az egykori Kapos-ártéren. A folyó megzabolázása után kerülhetett sor a mezőváros utcáinak sármentesítésére, 1843-ban a Hosszú (ma Berzsenyi), a Korona (ma Ady Endre) és a Fő utca makadámmal (kőzúvalékkal) lett borítva. 1845-ben az új műutak mellett egyes belvárosi szakaszokon téglajárda is épült.

A 19. század első felében a mezőváros lakosainak száma lassan gyarapodott, az 1785-ben összeírt 2100 lakossal szemben 1846-ban már több mint 3600-an éltek a vármegyeszékhelyen. A foglalkozás struktúrájában egyre nőtt a céhes kézműipar és – a zsidóság megtelepedésének köszönhetően – a kereskedelem szerepe. Habár Kaposvár gabonából nem volt önellátó, a meghatározó gazdasági ág továbbra is a mezőgazdaság maradt. A reformkorban a mezővárost körülölelő „hegyek” lankáin a korban elismert, keresett, de a szállítást nemigen bíró bor termett, mely komoly bevételi forrást jelentett a hegybirtokosoknak és az Esterházy-uradalomnak.

A település központi közigazgatási szerepe és hivatalnokigénye szükségszerűen elősegítette az oktatási terület erősödését is. Az 1806-ban megnyílt gimnázium 1812-ben nyilvánossági jogot kapott (tehát bizonyítványa országos elismerést nyert), 1832-ben pedig kétszintes elemi iskola is épült.

A közegészségügyi viszonyokról is érdemes néhány szót ejteni. A történeti hagyomány II. József társuralkodóként tett 1770. május 1. látogatásához köti a mezőváros közepén lévő temető felszámolását (amelyet – mint minden belterületi temetőt birodalom szerte – korábban már Mária Terézia elrendelt). Az új temetők, a Keleti és Nyugati temető létrehozása komoly közegészségügyi kockázattól mentesítette a település lakosságát. A temetők időről időre kijelölték Kaposvár belterületének határát is, s a mezőváros lakóövezetének bővülésével emberöltők alatt kerültek a mai helyükre, követve a város szélének a centrumtól való mozgását, távolodását.

A közegészségügyi intézményhálózat – az országos viszonyokhoz hasonlóan – igen szerény volt. Az 1797-ben alapított és működését a Fő utca akkori keleti végén (a későbbi Anna utca saroktelkén) 1800-ban megkezdő aggárpoldát túl-

növe, a reformkor végére kórház is épült Kaposváron. 1836-ban Somogy vármegye közgyűlése egy sokadik, számos áldozatot követelő kolerajárvány után kimondta, hogy közadakozásból kórházat kell építeni a megyeszékhelyen. Az 1840-ben kezdődő építkezés 1846-ban fejeződött be. Átadásakor az épület még nem nyerte el mai, L alakú formáját (a hozzáépítésre az 1880-as években került sor), 1846-ban a klasszicista épületnek csak a Fő utcával párhuzamos része épült fel.

A köztörténet fonalát felvéve, 1848 a nemzet és természetesen Kaposvár történetében is kiemelkedő év volt. 1848 többek között elhozta a polgári jogegyenlőséget és a jobbágyszabadítást. Utóbbi Kaposváron azt eredményezte, hogy 396 jobbágyszellercsalád szabadult fel a földesúri terhek és joghatóság alól. 1848. márciusa az ekkor 3671 lakossal rendelkező Kaposvár fejlődését, közjogi helyzetének változását is felgyorsította. 1848 tavaszáig a mezővárosi szabadság kereteit az 1767. évi úrbéri szerződés határozta meg, mely a jobbágyszellercsaládokban dívó földesúri gyakorlatot követve kimondta, hogy Kaposvár vezetőjét, a bírót az uradalmi tisztartó (tehát a földesúr képviselője) három jelöltje közül a felnőtt jobbágyszellercsalád választotta. A jobbágyszabadító törvények azonban elvágta az úrbéri viszony kötelekeit, herceg Esterházy Pál Antal pedig megszűnt Kaposvár földesura lenni.

1848. június 15-én a mezővárost Habsburg István főherceg, Magyarország nádora, királyi helytartó rendezett tanácsú várossá nyilvánította. A városi jog elnyerése szorosan összefüggött az országgyűlési választójog kiterjesztésével. Az ingatlan-tulajdonlason, jövedelmen (illetve régi jogon) alapuló 1848. évi választójogi törvény bizonyos birtoknagyság, birtokérték meglétéhez kötötte a választójogot. A törvény azonban eltérően szabta meg a birtoktest méretét, értékét falvak és városok esetében. A Belügyminisztérium kimondottan a városi szavazók számának gyarapítása érdekében 1848 tavaszán leiratot intézett a vármegyékhez, tegyenek javaslatot, mely településeket emelje a kormány városi jogállásba. Somogy vármegye törvényhatósága Szigetvárt és Kaposvárt jelölte. A két mezőváros eljárásága kérelmet nyújtott be a városi jog elnyerése érdekében, melyet mindkét település el is nyert.

1848. június 26-án Kaposváron megalakult a városi tanács, s megválasztották a tisztségviselőket. Kaposvár első polgármestere Németh Antal ügyvéd lett.

A szabadságharc 1849-es leverése után a vármegye megyefőnöknek nevezett közigazgatási vezetője 1851-ben, az egységes birodalmi közigazgatás rendszer bevezetése kapcsán kérdést intézett a város eljárásához, hogy Kaposvár meg kívánja-e tartani rendezett tanácsú város státusát. A megyehatóság leiratára a városi tanács 1851 októberében – feltételezhetőleg anyagi okokból – kérte Kaposvár községgé minősítését. Azonban a felettes hatóságok a visszaminősítést tényét feledve, felülírva – s a helytörténeti kutatóknak nem kis fejtörést okozva – 1857-ben Bereczk Antalt (aki a következő évben lemondott), majd 1861-ben Folly Józsefet Kaposvár polgármesterévé nevezték ki.

A Habsburg-abszolútizmus nem tudta, s talán nem is akarta visszaforgatni az idő, a történelem kerekét, így a kivívott polgári jogegyenlőség és a jobbágyszabadítás elősegíthette az ország, s így benne Kaposvár 1849 és 1867 közötti fejlődését.

A város lakosság száma tovább nőtt, míg 1848-ban mintegy 3600-an, 1857-ben már 5200-an éltek Somogy vármegye székvárosának 11 utcájában, akik közül minden tizedik az izraelita hitfelekezethez tartozott. A zsidóság beköltözése 1840 (a zsidóság szabad költözködési jogának országos törvénybe iktatása) után gyorsult fel, jelenlétük pedig megerősítette Kaposvár kereskedelmét, kereskedelmi szerepét. A kereskedelem mellett, a helyi ipar is fejlődési pályára állt.

Az 1850-es évektől az államhatalom fokozatosan felszámolta a céhrendszert, teret nyitva a tőkés vállalkozások, a verseny alapú gazdasági fejlődés előtt. Az új kaposvári vállalkozások közül mindenképpen kiemelendő Haidekker Pál 1851-ben alapított szappanfőző üzeme. Haidekker mellett a korszakból még egy vállalkozót feltétlenül meg kell említeni, aki a szappangyárhoz hasonlóan a mezőváros előjáróságába is bekerült. Ez a férfiú Donner János volt. A Svájcból származó Donner az 1850-es években felvásárolta a várostól délre, a Kapos jobbpartja mentén fekvő, mezőgazdasági termelésre korlátozottan alkalmas területeket. 1857-ben kocsmát és sörfőzdét nyitott. Miután a sörfőzésre nem kapott hatósági engedélyt, a vásárolt területeket házhelyekként felparcellázta és eladta, a sörházat pedig átépíttette lakotnyának. A kaszárnya 1860-tól a városban állomásozó 44. gyalogezred katonáinak nyújtott szállást.

A város gazdaságának erősödéséhez hozzájárult a földesúri és a városi földek peres eljárás keretében történt hivatalos elkülönítése is. Az évekig húzódó, 1861-ben lezáródó úrbérrendezési per eredményeképp a város határának 81%-a került a város, illetve a városi polgárok kezére. A tulajdonviszonyok rendezése után az Esterházyak kaposvári uradalmát Freystädter Antal vette bérbe. A nagybérlő nemcsak modernizálta a gazdaságot, de komoly adományokkal is segítette a város szociális rendszerét (gondoljunk csak a Mária Valéria Árvaház javára tett alapítványára) és hitsorosait, a Kaposvári Izraelita Hitközséget is.

1848 és 1873 közötti város képe sokat változott, a városközpont épült-szépült. Az 1860-as években újraindult az út és járdaépítés. A város meghatározó épületeinek sorához (jelesül a vármegyeháza épületkomplexumához és a plébániatemplomhoz) csatlakozott az 1861 és 1864 között romantikus stílusban épült (a Hosszú, ma Bercsenyi utcában álló) zsinagóga, az 1864-ben emeletet kapott, homlokzatával a főtérré néző gimnázium, az 1867–1868-ban épült kétszintes városháza (amelyet a 20. század elején bontottak le) és az 1873 szeptemberében felszentelt (Pap, utóbb Zárda utcában álló) zárda. Természetesen nem feledkezhetünk meg a vasút elvitathatatlan településformáló hatásától. Az 1872-ben Kaposvárra érkező Dombóvár–Zákány vasútvonal kiszolgálóépületeivel, személyzetével, egész infrastruktúrájával óriási lökést adott a város fejlődésének, ugyanakkor a vasútvonal fizikai valójában megakadályozta a város további szerves terjeszkedését, gátat emelt a városmag és a déli, délnyugati városrészek, szőlőhegyek közé.

A fentiekből talán kirajzolódik egy kép, hogyan változott, fejlődött, növekedett Kaposvár az 1873. évi rendezett tanácsú várossá alakulást megelőző másfél évszázadban. Ezen részletekbe nem menő vázlat visszaemlékezésekre (például Ber-

gel József), történeti tanulmányokra (például Simonffy Emil, Nagy Zoltán, Récsei Balázs), képi ábrázolásokra (térképekre, képeslapokra, festményekre) támaszkodva készült. De van egy olyan forrás, melyet a helytörténeti kutatások eddig még alig hasznosítottak. Ez a kútfő az 1870. évi népesség-, állat- és házösszeírás, melynek Kaposvárra vonatkozó tabellái megtalálhatók a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Vármegyei Levéltárának őrizetében.

A népességösszeírás időpontjában Kaposváron 6682 személy élt, a nők és a férfiak teljesen azonos arányban voltak jelen. A település 150 évvel ezelőtti korfája – szakkifejezéssel élve – piramis alakú, tehát a fiatal generációk túlsúlyát mutatja. 1870-ben a lakosság 27,6%-a (1850 fő) 14 éven aluli, 47,3%-a (3165 fő) 24 éven aluli volt. Az összeírás idején a kaposváriak döntő többsége (79,4%-a) római katolikus volt, de igen jelentékeny (16,1%) volt az izraeliták aránya is. A többi felekezet híveinek létszáma viszont nem mondható számottevőnek: mindössze 196 reformátust, 62 evangélikust, 4 görögkeletit és 1 görög katolikust rögzítettek az összeírók.

Az adatsor a műveltségi, iskolázottsági viszonyokra is kitekintést nyújt. A teljes népességre vonatkoztatottan (tehát a 6 éven aluliakat is számítva) a kaposváriak 48,4%-a (3237 fő, 1914 férfi és 1323 nő) tudott írni és olvasni. Egy vármegyeszékhely esetében ez az megoszlás nem meglepő, s természetesen az arányszám jelentősen túlszárnyalta a vármegyei adatokat.

Az összeírás alapján a népesség foglalkozási viszonyairól is képet alkothatunk. A lakosság 52,7%-a, 3526 fő számított keresőnek. Az értelmiségi (szellemi) foglalkozásúak adatait a tabellák részletesen közlik, eszerint 1870-ben Kaposváron 62 vármegyei hivatalnok, 42 ügyvéd, 29 művész, 22 tanító, 16 állami hivatalnok, 11 orvosdoktor, 7 baba, 7 városi hivatalnok, 6 pap és lelkész, 5 gyógyszerész, 4 seborvos és 1 író munkálkodott. A keresők döntő többsége azonban fizikai munkából élt.

A termelési ágak sorában igen jelentős volt a mezőgazdaság szerepe, a keresők 32%-a (1131 fő) a földművelésben és az állattenyésztésben dolgozott. A mezőgazdasági keresők közül 238-an birtokosként (döntően kisbirtokosként), 13-an bérlőként, 25-en gazdatisztként, 283-an gazdasági cselédként, 572-en pedig napszámosként tartoztak a kategóriába. A második legnagyobb létszámú keresői csoportban a személyes szolgálatot teljesítők (a házcselédek, a háztartási személyzethez tartozók) találhatók, számuk 805 fő volt, ez az összes kereső 22,5%-át jelentette. Sajnos az összeírás keresőkre vonatkozó egyes részei nem nivelláltak. Egy kategóriaként szerepel például a fém-, kő- és faipar (tehát a kovácsok, lakatosok, téglások, bognárok, kádárok) 261 keresővel (ez az összes kereső 7,4%-a), közülük 121 vállalkozó, 3 hivatalnok, 137 pedig munkás volt.

Jelentősnek mondható a szövőipar (takácsipar) szerepe is, a keresők 7,1%-a (253 fő) dolgozott a szektorban, 116-an vállalkozóként, 4-en hivatalnokként, 133-an pedig munkásként. A szövőiparhoz hasonló foglalkoztatási részesedéssel bírt a bőripar (tehát a vargák és szűcsök) 245 keresővel (ez az összes kereső 6,9%-át jelentette) közülük 111 vállalkozó, 5 hivatalnok, 129 munkás volt.

A többi ágazat, szektor már jóval kevesebb keresőt foglalkoztatott. A száza-

lékos arányokat mellőzve, a kereskedelemben 69 vállalkozásban 125 kereső, az építőiparban (mint kőműves, ács, mázoló, kőfaragó) 27 vállalkozásban 121 kereső, a vegy- és élelmiszeripar (mint szappanfőző, sütő, pék, molnár) 30 vállalkozásban 79 kereső serénykedett. Megemlítendő, hogy a város polgárai közül 63-an háztulajdonosként, tehát ingatlan-bérbeadóként, 32-en állami vagy vármegyei nyugdíjasként, járadékosként számítottak a keresők közé. A hitellelet korabeli gyengeségét jól mutatja, hogy az összeírók mindössze 5 hitel- és pénzügyi keresőt találtak Kaposváron.

Említésre került, hogy a foglalkoztatási struktúrát mennyire meghatározta a mezőgazdaság. Ennek egyik ágához, az állattenyésztéshez (mivel 1870-ben állatösszeírás is készült) forrással is rendelkezünk, mely szerint 1870-ben a mezőváros belterületén jelentékeny számú nagytestű állat (úgynevezett számosállat) élt. Az összeírók Kaposvár belterületén 357 istállót jegyeztek fel. A házak több mint felénél (57%-nál) állt olyan épület, amelyben lovat, szarvasmarhát, juhot, kecskét tarthattak. A haszonállat-összeírási tabella rovataiban 447 ló, 604 szarvasmarha (közéjük számolva 106 bivaly), 407 juh és 1298 sertés található. Az állatállomány belterületi tartása a korabeli közegészségügyi viszonyokra valószínűleg meglehetősen kedvezőtlenül hatott, hiszen a mezőváros ekkor még nem rendelkezett vezetékes víz- és csatornahálózattal.

Az 1870. évi összeírás harmadik része az úgynevezett házösszeírás. A statisztikai felvétel önállóan is jelentős forrás, hiszen egy olyan időpontban rögzítette Kaposvár épített környezetének alapadatait, amikor még éltek a 18. századi építészeti tradíciók és a belterület növekedését még akadályozta az Esterházy-uradalom. A Kapos-csatorna jobb partján alig több mint egy évtizede kezdődtek Donner Jánosnak köszönhetően az építkezések, és ezt a szerves terjeszkedést még nem vágta ketté az 1872-ben átadott vasútvonal, amely azóta alapvetően befolyásolta a további területek beépítését és a város utcahálózatát. A házösszeírás jóvoltából olyan településtörténeti adatok, információk kerülhetnek eléink, amelyek az épített környezet múltjának meglehetősen pontos látóképet adnak.

Rátérve az adatokra, 1870-ben Kaposvár lakóövezete 20 utcát, illetve utat, négy teret és öt szőlőhegyet ölelt fel, amelyeken összesen 630 lakóépület állt. A hús önálló utca jelentős számnak tűnhet, azonban közülük négyben (a Meggyes /ma Somssich Pál/, az Aranyi /ma Arany János/, a Kálvária /ma Bartók Béla/ és a Temető /ma Hársfa/ utcában) ekkor még csak 4–4 ház állt, de a Szentpáli (ma Szigetvári) utcában is csak 6 lakóépület volt található. Az összeírás során külön táblázatokban rögzítették a középületek és külön a magánépületek adatait.

A középületeket tulajdonlás szempontjából kategóriákban sorolták (vármegyei, egyházi, községi, katonai, állami és egyéb). A 14 középület egyébként akár 16 is lehetett volna, hiszen a Fő utcai vármegyeházát (a város egyetlen háromszintes épületét), a kis vármegyeházát (azaz a vármegyei levéltárnak 2016-ig otthont adó épületet) és a Gilice (ma Teleki) utcában álló, L alakú vármegyei börtön-kocsiszín-istálló komplexumot (amelyeket a 20. század elején lebontottak) egy épületként jelenítették meg a táblázatban, összesen 135 szobával (lakóhelyiséggel), 10 konyhával, 7 kam-

rával, 10 pincével és 7 istállóval. Az 1907-ben lebontott börtönépület egyébként 18 helyiséggel bírt, melyben az összeírás idején 233 rabot (!) tartottak fogva. Természetesen a vármegyei középületek sorában megtaláljuk a közkórház kétszintes épületét, melyben 26 szoba, 3 konyha és 3 kamra jegyeztetett fel.

Egyházi középület ez idő tájt hat volt a mezővárosban, a római katolikus plébániatemplom és négy (a Szent Anna, a Szent Kereszt, a Kapos-hegyi és az Ivánfa-hegyi) kápolna, valamint a zsinagóga.

Iskolai célú középület kettő volt a vármegyeszékhelyen, a Fő utca legelején, egymással szemben álló gimnázium és a városi iskola. A főtérrre is néző, de bejárata miatt a Fő utcához számított, 1812-ben átadott gimnáziumi épületet 1863–1864 során felújították és kétszintessé bővítették. A 15 szobával (teremmel) rendelkező épületben 4 bolt is működött és 7 pince is tartozott hozzá. A Fő utca elején álló, 1832-ben épült, „A haza kis polgárainak” homlokzati feliratú városi iskolában 8 szobát, egy konyhát, egy pincét, egy fészert és egy istállót rögzítettek az összeírók. A községi, tehát a helyi önkormányzat tulajdonában álló középület volt a főtéren álló városháza, mely 1867–1868-ban épült. Az összeírás szerint a kétszintes épületben 10 szoba, 2 konyha, egy kamra volt található, s tartozott hozzá egy pajtából, egy fészerből és egy istállóból álló gazdasági épületsor is. Ezt az épületet a századfordulón bontották le és újat, nagyobbat, a ma is álló városházát építettek a helyére 1902–1903 folyamán. A községi fenntartású középületek sorában meg kell emlékeznünk az 1870-ben még a Fő utca akkori végén (a későbbi Anna utca sarkán) álló (1899-ben lebontott), szerény küllemű aggápoldáról. A kétszintes épületben 6 szoba, egy-egy konyha és kamra kapott helyet, valamint tartozott hozzá egy pince is. Az összeírás évében 25-en éltek benne, valószínűleg mind ápolásra, gondozásra szoruló idősek, elesettek.

A katonai célú építmények rovatában két épület szerepelt, a Donner János építtette, a Donner (ma Zrínyi) utcában létesült kaszárnya és a Freystädtler Antal építtette, a Major (ma Baross) utca elején (ma a Rákóczi tér délnyugati sarka táján) állt laktanya, melyeket a császári és királyi haderő bérelt. A Donner-féle kaszárnyát nyolc, a Major utcait 10 lakóhelyiséggel írták össze. Megemlítendő, hogy a Donner utcai laktanya közelében – az 1947-ben épült Szent Kereszt-templom helyén – 1870-ben állt egy császári-királyi ruhatár megjelölésű épület 12 szobával, mely szintén katonai bérlemény volt.

Néhány bekezdést a magánházakra is érdemes áldozni. A magánépületeknél a „fekvése” rovatban rögzítették a szintek számát, s hogy lakásként, esetleg lakásként és munkahelyként is hasznosították-e? Ha az épületet vállalkozás céljára is használták, akkor annak profilját is fel kellett tüntetni. A több mint 600 magánépületből 80 műhelyként, elárusítóhelyként is funkcionált. A tabellák összesítő rovatában viszont 110 lakrész szerepel munkahelyként feltüntetve. A különbség, a többlet abból adódott, hogy főleg a Korona (ma Ady Endre) és a Hosszú (ma Berzsenyi) utcákban egy-egy épületben több üzlet, kisüzem is működött.

A mezőváros és vonzáskörzete lakosságának mindennapi közszükségleti

áruigényét (a hetivásár és a piac mellett) 27 vegyeskereskedés és 16 szatócsbolt biztosította. (A szatócsbolt olyan vegyeskereskedés volt, mely italokat is mért.) Ezek az üzletek természetesen a város belső részén koncentráálódtak. A vegyeskereskedések tekintetében külön kiemelendő a Hosszú utca, ugyanis az összes ilyen profilú üzlet kétharmada (szám szerint 18) itt összpontosult. Ez az utca – a Vár utca, a Fő utca és a Korona utca mellett – a kaposvári zsidóság legfontosabb megtelepedési területe volt. Valószínűleg a zsidóság jelenlétének is köszönhető, hogy a Korona utca volt a város kiskereskedelmi és kisipari központja. A mindössze 18 épületből álló utcában 42 boltként felvett kereskedés, műhely, üzlet működött. Az utca elején, lényegében a főtérré nézve állt a város legnagyobb és legelőkelőbb vendéglője, kávéháza és fogadója, a Korona. Ide és a főtérré koncentráálódtak a ruházati és fényűzési termékeket árusító üzletek, jelesül két aranykereskedő, két rőfös, egy keszkenős, és egy divatáru-kereskedő.

Összegzésül elmondhatjuk, hogy a belváros, tehát a főtér, a Fő utca, a Korona utca, a Pap utca (ma Zárda utca), a Vár utca, a Sétatér utca (ma Irányi Dániel utca) és a Hosszú utca 1870-ben már kezdett városias képet mutatni. A falusias jellegű, az utcára merőleges, fésűs beépítési módot ekkor már felváltotta a homlokzattal az utca felé néző, szorosan egymás mellé épített házak sora.

1870-ben tehát adott volt egy jellegében, arculatában város küllemű vármegyesszékhely, mely az új polgári közigazgatás rendszerében mint nagyközség szerepelt. A kontraszt feloldása a helyi előljárásság feladata volt, melyet meggyorsított az éppen zajló közigazgatási átalakulás. 1870-ben a Magyar Országgyűlés jogszabályt alkotott a törvényhatóságokról, majd 1871-ben törvényben rendelkezett a területi közigazgatási alapegységeiről, a községekről is.

Az 1871. évi 18. törvénycikk a vármegyei törvényhatóságok közvetlen felügyelete alatt álló községeket „a közfeladatok végrehajtásának képessége szerint” három kategóriába sorolta. A legnagyobb létszámú kategóriába az önálló jegyzőséget fenntartani nem képes, ezért más községgel / községekkel társulni kénytelen kisközségek tartoztak, a második csoportot az önálló jegyzőség fenntartására képes nagyközségek alkották, a harmadik klasszisba pedig a közvetlenül a vármegyei alispán felügyelete alatt álló, a nagyközségeknél jóval kiterjedtebb jogosítványokkal, nagyobb létszámú tisztviselői karral és önálló karhatalommal bíró rendezett tanácsú városok tartoztak.

A települések státuszváltásáról, például egy nagyközség rendezett tanácsú várossá válásáról – melyhez szükségeltett az adófizetők (állami egyenesadóján alapuló) arányszámos többségének kérelmére, az előljárásság kötelezettségvállalása és a törvényhatóság (a vármegyei közgyűlés) támogató véleménye – a belügyminiszter határozott. Az adófizetők szerepe nem véletlenül volt ilyen fontos a folyamatban. A törvényhatósági és a községi törvény ugyanis bevezették a magyar jogrendbe a virilizmus intézményét. Ez községek, helyhatóságok esetében azt jelentette, hogy a képviselő-testület fele részét nem választották, a legtöbb adót fizetők automatikusan, az

évente kiigazított adózási jegyzékekről kerültek a testületbe. Megjegyzendő, hogy virilis képviselők nemcsak természetes személyek (jogképes élő személyek), hanem jogi személyek (testületek, intézetek, társulatok, cégek) is lehettek.

A községi törvény instrukcióinak és a belügyminiszter 1872. januári végrehajtási rendeletének megfelelően, Somogy vármegye törvényhatóságának 1872. február 5-én tartott közgyűlése felszólította a vármegye községeit, hogy válasszanak státust, képviselő-testületet és előjáróságot, alkossák meg szervezeti szabályrendeleteiket, illetve rendeződjenek jegyzőségekbe. A felhívásra Kaposvár közgyűlése 1872. március 10-i ülésén kimondta, hogy a vármegyeszékhely rendezett tanácsú várossá kíván alakulni. Kaposvár előjárósága arra hivatkozva, hogy az 1849 és 1867 közötti, a magyar jogrend felfüggesztésének időszakában született rendelkezések hatálytalanok, nem szabályszerű kérelmet nyújtott be, csak bejelentette igényét a testület szerint már birtokolt címre. Azonban a mezőváros beadványát a közigazgatási tekintetben illetékes Kaposvári járási főszolgabíró (ifjabb Csorba Ede) elutasította s hiánypótlásra szólította fel a helyhatóságot. A főszolgabíró utasítására válaszul Zuzman József városbíró beküldte a járási hivatalhoz Somogy vármegye alispánjának tanúsítványát, mely szerint az 1865. és 1869. évi országgyűlési követválasztások alkalmával a kaposvári választókat a választási eljárásról szóló törvény azon paragrafusai alapján írták össze, mely a rendezett tanácsú városokra vonatkozott.

Az ügy végül a megyehatóság elé került. A vármegyei közgyűlés 1872. május 6-i ülésén, habár méltányolta a mezőváros kérelmét, a főszolgabírónak adott igazat, s a szükséges formai követelmények betartása szólította fel az előjáróságot. Említésre került, hogy az állami adóösszeg több mint felét befizető adózók kérelme volt az egyik feltétele a községek státusváltásának. Ezért egy alkalmi bizottmány 1872 nyarán összeírta azon adózókat, akik támogatták a rendezett tanácsú várossá alakulás ügyét. Habár ezen a listán 698 adózó szerepel, de együttes adóösszegük éppen hogy csak meghaladta Kaposvár éves állami egyenesadó összegének ötven százalékát.

Az 1872. szeptember 9-re dátumozott listát és az immár szabályszerű, a város anyagi és szellemi erejét is tanúsító kérelmet a szeptember 11-i rendkívüli vármegyei közgyűlés már pártolólág terjesztette fel a belügyi kormányzathoz, mely szeptember 24-én engedélyezte a várossá alakulást. A státusváltás azonban igen komótosan haladt. Csak decemberre sikerült összeírni a helyhatósági választókat és kialakítani a választókerületeket.

Kaposvár 1051 községi választóját két kerületbe sorolták. Az 1. kerülethez, mely a Kanizsai, a Vár, a Korona, a Hosszú, a Füredi és Új (ma Petőfi) utcát, valamint a Kecel-hegyi szavazókat tömörítette, 539 választó, míg a 2. kerülethez, mely a Pap (ma Zárda), a Fő, a Meggyes, az Aranyi, a Közép (ma Petőfi), a Sétatér (ma Irányi Dániel), a Gilice (ma Teleki), az Anna és a Donner (ma Zrínyi) utcát, valamint az Ivánfa-hegyi, Lonka-hegyi, Kapos-hegyi, Róma-hegyi szavazókat ölelte fel, 512 választó tartozott. Az első kerületből 17 képviselő, a második kerületből pedig 16 képviselő került a kaposvári közgyűlésbe.

A képviselő-testület 66 – tehát 33 választott és 33 virilis – tagból állt. Képviselő-

lő-választásra 1873. január 20-án került. Az első kerületben a választók 65%-a, míg a 2. kerületben 59%-a vett részt a voksoláson. Mivel az első kerület választási eredményét a jegyzőkönyv hiányosságai miatt a megyehatóság megsemmisítette, 1873. február 12-én csonka képviselő-testület előtt került sor a város tisztviselői karának megválasztására. A tisztújításon a második kerület 16 képviselője, a 33 virilista és a korábbi előjáróság 10 tagja vett részt. A jelenlévők között valószínűleg politikai háttéralku született, s egy előzetesen összeállított tisztviselői névsort fogadtak el közfelkiáltással, tehát tételes választás nélkül.

A polgármesteri tisztségbe Bárány Gusztáv ügyvéd került. A tisztviselői karban a következők foglalhattak helyet: Kapotsfy László rendőrkapitány, Hagelman Károly első tanácsos, polgármester-helyettes és ellenőr, Vucskics István második tanácsos és árvaszéki ülnök, Politzer Rudolf harmadik tanácsos és számvevő, Németh Ignác városi ügyész, Vaszary István városi jegyző, Polgár János másodjegyző, Pollák Lajos városi orvos, Laváti János városi mérnök, König József pénztárnok, Kovács János közgyám, Suri Ferenc írnok és Mácsovics György írnok.

A városi képviselő-testület az első kerületben 1873. március 10-i megismételt, érdektelenségbe fulladt választás (mindössze a választók 24%-a szavazott) lezajlása után vált teljessé. Miután a városi közgyűlés a községi törvény rendelkezéseinek megfelelően megalkotta szervezeti és működési szabályrendeletét, akkor ért véget Kaposvár rendezett tanácsú várossá alakulásának meglehetősen hosszú folyamata. Sajnos nincs rendelkezésre álló forrás, adat arról, hogy erre a testületi ülésre mikor került sor, s hogy mit tartalmazott a szervezési statútum.

Összegzés helyett inkább essen szó egy helytörténeti problémáról, félreértésről. Felsorolásra került jó pár dátum a várossá alakulás kapcsán, melyek között január 23. nem szerepelt. Kaposvár Megyei Jogú Város Önkormányzata Közgyűlésének és Szerveinek szervezeti és működési szabályzata 2. §-ának 4. bekezdésében szó szorint ez található: „Kaposvár 1873. január 23. napjától rendezett tanácsú város, ezért január 23-a a Város Napja”. Ez a kitétel talán úgy volna pontosítandó, hogy január 23. Kaposvár rendezett tanácsú várossá nyilvánításának emléknapja.

Források

Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Vármegyei Levéltára. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának közgyűlési iratai. HU-MNL-SVL-IV.402.b.-24/1872.; 224/1872.; 343/1872.; 25/1873.; 49/1873.

Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Vármegyei Levéltára. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. HU-MNL-SVL-IV.405.b.-3298/1872.

Szakirodalom

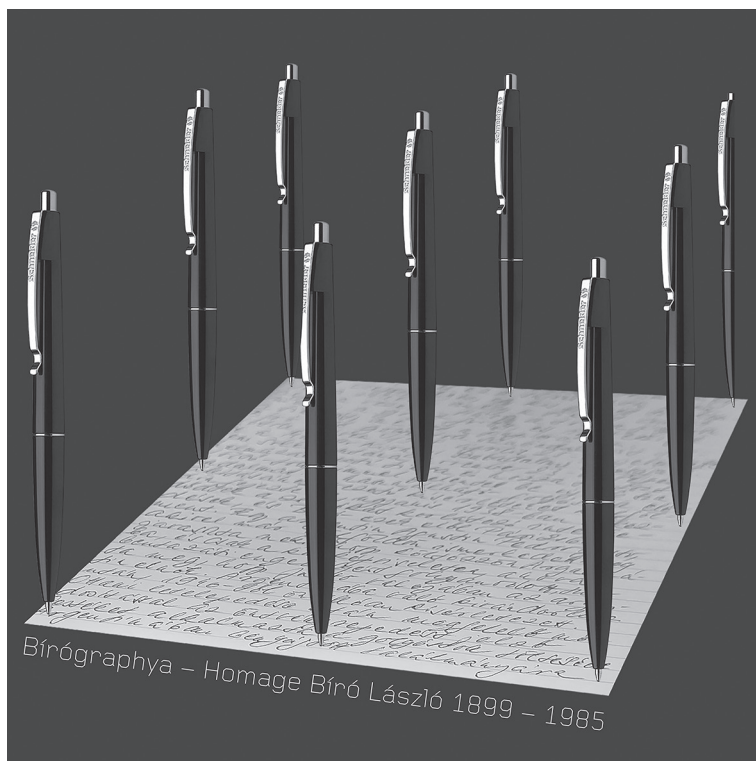
BERGEL József (1877), *Kaposvár 40 év óta*, Kaposvár

BERECZK Sándor (1925), *Kaposvár rendezett tanácsú város története és fejlődése*, Budapest (Kaposvár)

HARASZTHY Lajos (1914), *Kaposvár*. In *Somogy vármegye*, szerk. CSÁNKI Dezső, Budapest

NÜBL JÁNOS: KAPOSVÁR, A RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROS - 1873

- Kaposvár. Várostarténeti kalauz (2020), szerk. JÁGERNÉ KATONA Zsuzsanna, NAGY Zoltán, Kaposvár „...mert nem a térben, hanem az időben léteztek...” Kaposvár utcáinak, tereinek (n)évtörténete. Somogyi Almanach 55. (2016), szerk. RÉCSEI Balázs, Kaposvár
- RÉCSEI Balázs (2013), Kaposvár az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás, a köz- és magánépületek kimutatása mellékletének tükrében. In Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 42, szerk. BŐSZE Sándor, Kaposvár
- SIMONFFY Emil (1975), Kaposvár a várossá alakulás útján (A XIX. század 30–70-es évei). In Kaposvár. Várostarténeti tanulmányok, szerk. KANYAR József, Kaposvár
- ZÁDOR Mihály (1964), Kaposvár, Budapest



Bírógraphya – Homage Bíró László 1899 – 1985

Bornemisza Rozi: Bírógraphya